

Kosimcan SODIKOV. Maǵmud Kaşgariy: Devanu Lugati-t-Türk [Türkiy Süzlar Devani], Gafur Gulam Nomidaǵi Naşriyet, Toşkent, 2017, ss. 488, ISBN: 978-9943-03-972-8

Rihsitilla ALIMUHAMEDOV

Tashkent State Institute of Oriental Studies (Tashkent/Uzbekistan)
E-mail: rixsitilla@gmail.com

Özbekçeden Aktaran: Saidbek BOLTABAYEV

İstanbul University (İstanbul/Turkey)
E-mail: saidbekboltabayev@gmail.com

Özbek filolog, Kasımcan SADIKOV [PAZİLOĞLU] (Kosimjon Sodikov Pozilovich) 1 Ocak 1954'te Taşkent'te doğdu. 1980 yılında Taşkent Devlet Üniversitesi Özbek Filolojisi bölümünden üstün başarı diplomasıyla mezun olmuştur. 1987 yılında Profesör Gubeydulla AYDAROV'un danışmanlığında, “*Kutadgu Bilig'in Dil Özellikleri (Eserin Uygur Harfli Nüshasına Göre)*” konulu doçentlik tezini, 1992 yılında ise “*XI-XV. yüzyıllar Uygur Harfli Türkçe Yazıtların İmla ve Fonetik Özellikleri*” konulu doktora tezini verdi ve doktor unvanını aldı. 1999 yılında Türk dilleri dalında Profesör unvanını aldı. Halen Taşkent Devlet Şarkşinaslık Enstitüsü Klasik Filoloji bölümü başkanlığını yürütmektedir. SADIKOV, Eski Türk yazı sistemleri,

Türkçe yazıtların dili, Türkçe yazmalar tarihi, Eski Türklerin dinî ve felsefî düşünceleri üzerinde bilimsel incelemeler yapmıştır.¹ Kendisinin bazı önemli çalışmaları şunlardır:

Alişir Nevai, Mühakemetü'l-lügatayn, Taşkent 2017.

Ecdatlarımız bitigi, Fen Neşriyatı, Taşkent 1990.

Eski Türki Yazuvlar, Taşkent 2008.

Eski Uygur Yazuvı, Gafur Gulam adlı Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent 1989.

Kadimgi Türki Halkların Dini-Felsefi Kararları, Taşkent 2004.

Kadimgi Türki Yazuvlar, Taşkent 1995.

Köktürk Bitigleri: Metin ve Uniñ Tarihi Telkini, Taşkent 2004.

Kutadgu Bilig'in Til Hususiyetleri, Ölmes Abideler (Özbekistan Halklarının Kadimgi Yazma Yadgarlıkları Boyıça Tedkikatlar), Fen Neşriyatı, Taşkent, 1989: 229-306.

Kutadgu Bilig'niñ Uygur Yazuvlı Herat Nüşhası, Taşkent 2010.

Özbek Edebi Dili Tarihiden, Özbekistan Neşriyatı, Taşkent 1994. [A. ALIEV ile]

Özbek Tili Tarihi. Taşkent 2009. [N. RAHMANOV ile]

Özbek Tiliniñ Yazma Üslubları Tarihiden, Taşkent 2010. [K. AMANOV ile]

Türk Tili (Türk Filologiyası Bölümü 1. ve 2. Sınıf Talebeleri Üçün Okuv Kollanma), Taşkent 2003.

Türki Hücetçilikniñ Tarihi İldizleri, Taşkent 2012. [K. AMANOV ile]

Türki Metinnevislik Tarihiden, Kadimgi Yazma Yadgarlıklar, Yazuvçı Neşriyatı, Taşkent. 2000: 117-204.

Türki Til tarihi, Taşkent 2009.

Türki Yazma Yadgarlıklar Tili: Edebi Tilniñ Yüzege Kelişi ve Tiklenişi, Taşkent 2006.

¹ Özbek filolog ve Türkolog hakkında daha geniş bilgi için bk. BOLTABAYEV, S. (2013). "Özbek Türkolog Kasımcan Sadıkov'un Çalışmaları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 51: 35-62.

Uygur Yazuvı Tarihi (Menbaşinaslık ve Kitabet Tarihi Meseleleri), Maneviyat Neşriyatı, Taşkent 1997.

Yazuv Tarihi ve Kitabet Sanatı, Taşkent 2006. [S. GANIYEVA ile]

Eski Türk Felsefesi, Taşkent 2008.

Eski Türki Bitigler, Taşkent 2009.

XI-XV. Yüzyılların Türki Yazuvdagi Yadgarlıklar, Fen Neşriyatı, Taşkent 1994. [M. KAZAK-BAY ile]

Türk dili tarihi, eski Türk dili ve Türk bilimi için en önemli eserlerden biri olan Kaşgarlı Mahmut'un *Dīvānu Luğāti't-Türk* eseri dünya Türkologları tarafından Türk, İngiliz, Rus dillerine tercüme edilip yayınlanmıştır. Özbekistan'da bu sözlük 1960-1963 yıllarında 3 cilt olarak S. MUTALLİBOV tarafından neşredilmişti. O günden bu yana 50 yılı aşkın süre geçti. Bu zaman içinde MUTALLİBOV'un yayımı birkaç kuşak uzman için başvuru kitabı olarak kullanıla gelmiştir. MUTALLİBOV'un yayımı kendi çağı için mükemmel bir çalışmaydı. Ama zaman geçtikçe Türk filolojisinin gelişmesi neticesinde *Dīvānu Luğāti't-Türk*'e olan ilgi arttı, eserde ileri sürülen fikirlerin yorumlanmasında birçok yönden farklılıklar meydana geldi. Eserin günümüz Türkoloji'sinin ulaştığı başarılar ve yeni yorumlara göre yeniden hazırlanması, bunun dışında önceki yayımda açıklanması veya düzeltilmesi gereken hususların ele alınması elzem idi. Bu sebeplerden dolayı *Dīvānu Luğāti't-Türk*'ün düzeltmelere ve açıklamalara yer verilen yeni bir neşrine ihtiyaç vardı.

Bunun gibi zor ve meşakkatli işi önde gelen Özbek Türkolog, tanınmış bilim adamı SADIKOV yerine getirmeyi başarmıştır. Buna göre, yeni neşir, "*Salih Mutallibov'un tercümesine dayanılarak yeninden gözden geçirilen, doldurulan, değişikliklere ve düzeltmelere yer verilen neşirdir.*" (s. 2)

SADIKOV'un bu kitap üzerinde on bir yıldan beri özel önem vererek çalıştığına bizzat kendim tanık oldum. Yeni yayımı ele alan ve gören uzman kişi neşrin diğer yayımlardan tamamen farklı olduğunu ilk bakışta anlayacaktır. Kitabın giriş kısmında eser ve onun yazma nüshasıyla ilgili bütün bilgiler tutarlı bir şekilde gösterilmiştir: "Kaşgarlı Mahmut ve onun *Dīvānu Luğāti't-Türk* eseri" (s. 3-10);

“Metnin Neşrinde Gözetilen İlkeler” (s. 10-11); “Metinde Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri” (s. 12).

SADIKOV’un yayımı saha uzmanları ve sahayla ilgilenenler için mükemmel bir yayım olduğu söylenebilir. Eserde yer alan manzum parçaların Özbekçe açıklamasında da hem bedî, hem de bilimsel izahlar gösterilmiştir.

Örneğin:

Öpkâm kelip oğradım

Arslanlayu kökrädım

Alplar başın toğradım

Emdi meni kim tutar?

“Öfke ve gazap ile yağı üzerinde gittim. Arslan gibi kükredim. Alplerin başını kestim. Sonra kalabalığın ortasında, artık beni kim tutar, diye bağırdım” [Öfkeyle yağının üzerine gittim, aslan gibi kükredim, alplerin başını kestim, artık beni kim tutar?] (s. 63).

Bu neşrin en önemli özelliklerinden biri de maddelerin orijinal Arap harfleri ve transkripsiyonları ile birlikte sunulmuş olmasıdır. Örneğin, (تَوَار) *tawar* (тавар) ‘mal; kumaş’ (s. 165); (يَغِز) *yağız* (йағиз) ‘yağız rengi (Özbekçe *konğır*)’. Toprak rengi de bu renkte olduğu için *yağız yer* denir.’ (s. 326).

SADIKOV, eseri yayıma hazırlarken MUTALLİBOV’un neşrinden istifade etmiştir. Aynı zamanda eserde geçen bütün Türkçe kelimeler, örnekler ve Arapça ıstılahlar için yazmanın aslına başvurulmuştur. Önceki neşirde bazı yerlerde, özellikle Türkçe metinde yanlışlar, açıklanması gereken yerler bulunmaktaydı. Eserde kullanılan Arapça ıstılahların anlamlarını gün yüzüne çıkarmak için Arap dili uzmanlarının (S. RUSTAMİY ve A. İSTAMUTDİNOV) yardım ve desteklerine başvurulması yapılan işin kıymetini yükseltmiştir. Bu konuda, kitabın giriş kısmında (s. 12) bilgi verilmiştir. Kitabın sonunda ise eserde yer alan Arapça dilbilimi terimlerinin açıklamaları vardı (s. 479-480). Örneğin, (منقوص) *manqūş* ‘son harfleri *elif, vāv, yā* olan sözler’ (s. 479), vs.

SADIKOV'un eserin yazma nüshası üzerinde yaptığı incelemeler, çalışmanın başarılı olmasını sağlamıştır. Sözlükte bazı yerlerde hem *fetha* ile hem *kesre* ile yazılan kelimeler mevcut olup, önceki yayımlarda söz konusu kelimelerin ya *fetha* ile ya da *kesre* ile okunuşu gösterilmişti. Hatta bir harf için iki harekenin konması nüsha müstensihinin hatası olarak da düşünülmüştü. SADIKOV, bunun çözümünü de açıklayabilmiştir. Ona göre, eserin müstensihi (Muhammed bin Ebî Bekr Dımaşkî) istinsah işini tamamladıktan sonra yazılanları tekrar gözden geçirmiştir. Bunu nüshanın haşiye kısmına yazılan derkenar notlarından anlamak mümkündür. Bununla birlikte müstensihin birkaç kez ve birkaç kelime için 'sehven' bir harfe iki hareke göstermiş olması oldukça zor ihtimaldir. Söz konusu kelimeler çeşitli lehçelerde iki şekilde telaffuz edilmiş olmalıdır.² Örneğin, (بِق) *butaq~butıq~budak*. Bu sözde bulunan (ت) /t/ harfinin *fetha* ile okunan şekli mevcut olduğu gibi, *kesre* ile okunan şekli de olmalıdır (s. 152).

Yayımlanan neşre orijinal yazmada yer alan dünya haritası ve Uygur yazısı ile ilgili bilgilerin bulunduğu yapraklar da ilave edilmiştir (s. 192-193).

Bu çalışmayla *Divānu Luġāti't-Türk*'ün Özbekçede yeni bir neşrine kavuşmuş olduk. Meşakkatli ve zahmetli bir çalışmanın ardından ortaya böyle bir eser çıkardığı için değerli filolog ve Türkolog SADIKOV'u gönülden tebrik ediyoruz.

² Bu konuda daha geniş bilgi için bk. SADIKOV, K. (2015). "Divanü Lügati't-Türk Yazmasında Kullanılan Harf Harekeleri, İşaretler Ve Bazı Sözlerin Okunması Meselesi", Taşkent Devlet Şarkşinaslık Enstitüsü Şarkşinaslık Bilimsel Dergisi, 1: 72-76.